כיתה ט' | גמרא | שיעור 1 מתוך 4 | 45 דק' | בבא מציעא עה ע"ב – עו ע"א

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ט' היא מסכת בבא מציעא, פרק ו "השוכר את האומנין" (או המסכת שבית הספר לומד לבגרות). ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"השוכר את האומנין": תרעומת, דבר האבד ו"ידו על התחתונה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את המשנה הפותחת את פרק ו ויחלקו אותה לשלושה חלקים: "הטעו זה את זה", "דבר האבד", ו"חזרו בהן".
- התלמידים יסבירו את המושג "תרעומת" ויבחינו בינו לבין תביעת כסף.
- התלמידים יסבירו לפי רש"י מה פירוש "ידו על התחתונה", ויביאו את הדוגמה של הצבע ("כל המשנה").
- התלמידים יכירו מונחים: אומנין, תרעומת, דבר האבד, "ידו על התחתונה".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מחייבת התחייבות בין מעסיק לעובד, ומי נושא בהפסד כשהתוכנית משתנה?

היחידה עוברת על תחילת פרק ו במסכת בבא מציעא: המשנה (שיעור 1), "הטעו זה את זה" והשליח (שיעור 2), מה קורה כשהפועלים הלכו ולא היה מה לעשות (שיעור 3), וזכותו של פועל לחזור בו (שיעור 4).

🧪 פתיחה: מה עושים כשמישהו מבטל?

מציגים מקרה: "הזמנתם להקה לבר מצווה ליום חמישי. ביום שני הלהקה הודיעה שהיא מבטלת." שואלים: מה מגיע לכם? כסף? התנצלות? כלום? ומה אם הלהקה הודיעה רק שעה לפני האירוע, ואין שום להקה אחרת? רושמים את התשובות בשני טורים: "ביטול מוקדם" ו"ביטול ברגע האחרון". (5 דקות)

📖 הסבר למורה

המשנה פותחת את פרק ו, "השוכר את האומנין". "אומנין" הם בעלי מקצוע שמקבלים עבודה. המשנה קובעת שלושה כללים: (1) אם בעל הבית והאומנים "הטעו זה את זה" (חזרו בהם לפני שהתחילו לעבוד), "אין להם זה על זה אלא תרעומת": אין תביעת כסף, רק טענה מוצדקת, "תרעומת", כלפי מי שחזר בו.

(2) "דבר האבד": אם שכר חמר וקדר (בעל עגלה) להביא "פרייפרין וחלילים לכלה או למת", או פועלים להעלות פשתן מן המשרה, כלומר עבודה שאם לא תיעשה עכשיו יהיה הפסד שאי אפשר לתקן, ובמקום

אין פועלים אחרים, מותר לבעל הבית "שוכר עליהן או מטען": לשכור אחרים על חשבונם, או "להטעות" אותם (הגמרא מפרשת בהמשך: להבטיח להם יותר ולשלם רק מה שסוכם).

(3) אם האומנים חזרו בהם באמצע העבודה, "ידם על התחתונה"; ואם בעל הבית חזר בו, "ידו על התחתונה". המשנה מסכמת בשני כללים כלליים: "כל המשנה ידו על התחתונה, וכל החוזר בו ידו על התחתונה".

רש"י מסביר "ידו על התחתונה" במעשי: מי שחזר בו מפסיד בחשבון. הדוגמה שלו ל"כל המשנה" היא צבע שקיבל צמר לצבוע אדום וצבע שחור. זה מקום טוב לדבר על אחריות לדיבור ולהתחייבות, ולא רק על כסף.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **אוּמָּנִין** = בעלי מקצוע שמקבלים עבודה (רש"י: "לעשות מלאכה בקבלנות"); **תַּרְעוֹמֶת** = טענה, תלונה מוצדקת, בלי תביעת כסף; **חַמָּר** = מי שמוביל משא על חמורים; **קַדָּר** = רש"י: "בעל קרון" (עגלה); **פְּרִיָּיפָרִין** = רש"י: עצים יפים לעשות אפריון; **מִשְׁרָה** = בור מים שבו משרים פשתן; **מַטְעָן** = "מטעה אותם" (מפורש בגמרא); **יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה** = הוא המפסיד בחשבון.

משנה, בבא מציעא עה ע"ב: "הטעו זה את זה" ודבר האבד

מַתְנִי׳ הַשּׂוֹכֵר אֶת הָאוּמָּנִין וְהִטְעוּ זֶה אֶת זֶה – אֵין לָהֶם זֶה עַל זֶה אֶלָּא תַּרְעוֹמֶת. שָׂכַר אֶת הַחַמָּר וְאֶת הַקַּדָּר לְהָבִיא פְּרִיָּיפָרִין וַחֲלִילִים לַכַּלָּה אוֹ לַמֵּת, וּפוֹעֲלִין לְהַעֲלוֹת פִּשְׁתָּנוֹ מִן הַמִּשְׁרָה, וְכָל דָּבָר שֶׁאָבֵד וְחָזְרוּ בָּהֶן, מָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם אָדָם – שׂוֹכֵר עֲלֵיהֶן אוֹ מַטְעָן.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח המשנה):** מי ששוכר בעלי מקצוע, והם והוא "הטעו" זה את זה (חזרו בהם מההסכם), אין להם זה על זה אלא טענה (תרעומת), בלי תביעת כסף. שכר בעל חמורים ובעל עגלה להביא עצים לאפריון וחלילים לחתונה או ללוויה, או פועלים להוציא את הפשתן שלו מן המים, וכל דבר שיאבד אם לא ייעשה עכשיו, והם חזרו בהם: במקום שאין שם אדם אחר לשכור, הוא שוכר אחרים על חשבונם, או "מטעה" אותם.

משנה, בבא מציעא עה ע"ב – עו ע"א: "ידו על התחתונה"

הַשּׂוֹכֵר אֶת הָאוּמָּנִין וְחָזְרוּ בָּהֶן – יָדָם עַל הַתַּחְתּוֹנָה. אִם בַּעַל הַבַּיִת חוֹזֵר בּוֹ – יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה. כָּל הַמְשַׁנֶּה – יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה, וְכָל הַחוֹזֵר בּוֹ – יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח המשנה):** מי ששוכר בעלי מקצוע, והם חזרו בהם (באמצע העבודה), ידם על התחתונה. אם בעל הבית חוזר בו, ידו על התחתונה. כל מי שמשנה (ממה שסוכם) ידו על התחתונה, וכל מי שחוזר בו ידו על התחתונה.

רש"י, ד"ה וחזרו בהן

וחזרו בהן - לאחר שעשו מקצת:

רש"י, ד"ה מקום שאין אדם

מקום שאין אדם - שאינו מוצא פועלין לשכור והפשתן אבד והוא סמך עליהן:

רש"י, ד"ה כל המשנה ידו על התחתונה

כל המשנה ידו על התחתונה - כגון נתן צמר לצבע לצבעו אדום וצבעו שחור אם השבח יותר על היציאה. אין נותן לו שכרו משלם אלא דמי יציאת עצים וסממנים ואם יציאה יתירה על השבח נותן לו את השבח:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "אֵין לָהֶם זֶה עַל זֶה אֶלָּא תַּרְעוֹמֶת"

💭 **מפרשים:** רש"י (עו ע"ב, על הברייתא): "תרעומת איכא שיהו צריכים לחזר זה אחר פועלים וזה אחר שוכרים ותביעת ממון ליכא דהא דברים בעלמא נינהו". כלומר: יש פגיעה (צריך לחפש מחדש), אבל לא נוצר חוב כספי.

📜 **כתוב:** "כָּל הַמְשַׁנֶּה – יָדוֹ עַל הַתַּחְתּוֹנָה"

💭 **מפרשים:** רש"י: הצבע שצבע שחור במקום אדום. פירוש (שלנו, על פי רש"י): מי שלא עשה מה שהתחייב לא יכול להרוויח מכך; הוא מקבל את הנמוך מבין שני החשבונות.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: הלהקה שביטלה, שני טורים (5 דקות)
2. קריאת המשנה בחברותות וחלוקה לשלושה חלקים (טבלה על הלוח) (10 דקות)
3. "תרעומת": מה זה, ולמה אין כאן תביעת כסף? (רש"י) (8 דקות)
4. "דבר האבד": מה שונה כשההפסד אינו הפיך? (7 דקות)
5. "ידו על התחתונה": הצבע של רש"י (6 דקות)
6. דף העבודה בזוגות (6 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה הדין כשבעל הבית והאומנים "הטעו זה את זה"?
2. תנו שתי דוגמאות ל"דבר האבד" מן המשנה.

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לדעתכם, ב"דבר האבד" מותר לבעל הבית לשכור אחרים על חשבון הפועלים, ובמקרה רגיל לא?
2. הסבירו במילים שלכם את הכלל "כל החוזר בו ידו על התחתונה".

הערכה (מה דעתי?)

1. האם "תרעומת" היא עונש אמיתי? מה כוחה של טענה בלי תביעת כסף?
2. חזרו לשני הטורים מהפתיחה. איזה כלל מהמשנה מתאים לכל טור?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשני הטורים מהפתיחה: ביטול מוקדם הוא "תרעומת", וביטול ברגע האחרון כשאין תחליף הוא "דבר האבד". בשיעור הבא נראה שהגמרא מתקשה במילים "הטעו זה את זה", ומגלה שם מקרה מפתיע: שליח ששכר פועלים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: כשהצדדים חזרו בהם לפני שהתחילו לעבוד, אין להם זה על זה אלא _____.
2. תנו דוגמה מהיום שלנו ל"דבר האבד": _____

💡 הערות למורה

כדאי לבנות על הלוח טבלה בת שלוש שורות: המקרה (לפני העבודה / דבר האבד / באמצע העבודה), מי חזר בו, ומה הדין. התלמידים ימלאו אותה בדף העבודה.

"פרייפרין" ו"חלילים" נשמעים רחוקים. אפשר לומר: "הצלם לחתונה" או "ההסעה ללוויה" – דברים שאי אפשר לדחות. זו המחשה שלנו, לא פירוש של הגמרא.

בגמרא (עו ע"א) יש קושיה על המילים "הטעו זה את זה" – זה נושא השיעור הבא. בשיעור הזה מספיק להבין "הטעו" כ"חזרו בהם", כפי שהברייתא בעו ע"ב קוראת לזה.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת שלושת המקרים שבמשנה, שאלות על "תרעומת" ו"דבר האבד", מילון מונחים, ושאלת אתגר על הצבע של רש"י. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- בבא מציעא עה ע"ב (ספריא)
- בבא מציעא עו ע"א (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא עה ע"ב (ספריא)

מחוון: "השוכר את האומנין": תרעומת, דבר האבד ו"ידו על התחתונה"

1. לפני העבודה: אחד הצדדים חזר בו; אין להם זה על זה אלא תרעומת. דבר האבד: הפועלים חזרו בהם; בעל הבית שוכר אחרים על חשבונם או "מטען". באמצע העבודה: אם האומנים חזרו בהם – ידם על התחתונה; אם בעל הבית חזר בו – ידו על התחתונה.
2. תרעומת = טענה, תלונה מוצדקת. לפי רש"י, ההסכם היה "דברים בעלמא" (עוד לא התחילו לעבוד), ולכן אין חוב כספי; יש רק פגיעה, כי כל צד צריך לחפש מחדש (פועלים או עבודה).
3. בדבר האבד ההפסד אינו הפיך (הפשתן יתקלקל, החתונה לא תחכה), ולפי רש"י "שאינו מוצא פועלין לשכור והפשתן אבד והוא סמך עליהן". בעל הבית סמך על הפועלים, ולכן הם אחראים.
4. תרעומת = טענה בלי תביעת כסף; דבר האבד = דבר שיאבד אם לא ייעשה מיד; מטען = "מטעה אותם" (מבטיח יותר ומשלם כמוסכם, מפורש בגמרא); ידו על התחתונה = הוא המפסיד בחשבון.
5. לפי רש"י: אם השבח (מה שהצמר השתבח) יותר מההוצאות, מקבל רק את ההוצאות (עצים וסממנים); ואם ההוצאות יותר מן השבח, מקבל רק את השבח. תמיד הנמוך מבין השניים – לכן "ידו על התחתונה".